

סוגיות עכשוויות באמנות המערכה

בין הקטבים

"עם כלביא" - גיליון מיוחד

אתר העשרת האורניום במרחב נתנז

אתר ההעשרה הגדול באיראן.
אתר זה מתאים להעשרה לרמה צבאית.

מרחב תת-קרקעי
מכיל אולם העשרה תת-קרקעי
בעל מספר קומות ובו
צנטריפוגות, חרדי חשמל
ותשתיות תומכות ניספות.

מרכז דדו
לחשיבה צבאית
בין-תחומית

מאמרי הגיליון
זמינים לקריאה גם
באתר מרכז דדו

מלנכוליה צבאית - עלייתה ודעיכתה של האסטרטגיה הצבאית של ישראל להתמודדות עם איראן¹

סא"ל ד"ר איתי חימיניס²

מאמר זה עוסק באסטרטגיה הצבאית של ישראל להתמודדות עם איראן. האסטרטגיה הנוכחית, המתמקדת במניעה ובהכלה, נולדה בראשית שנות ה-90 של המאה הקודמת. מאז ועד היום, על אף השינויים הרבים בסביבתה של ישראל, במעמדה האזורי, במדיניותה של איראן ובעוצמת האיום מצידה, ישראל דבקה באסטרטגיה שלה, על אף שאין היא משרתת את האינטרסים שלה. כדי להיחלץ מהמבוי הסתום שאנו מצויים בו ביחס לאיראן, מציע המאמר אסטרטגיה צבאית חלופית, של הסדרה והידברות. אסטרטגיה צבאית של הסדרה והידברות תשרת את ישראל באמצעות צמצום הסיכון למיסקלקולציה ולמלחמה וייתכן שתאפשר גם בניית מנגנונים לשיח בסוגיות נוספות כגון המדיניות האזורית של איראן ותוכנית הטילים שלה, במסגרת משטר ביטחון חדש בין המדינות.

מלנכוליה: "מצב שבו האני אינו מודע לאובדן, או אינו מודע לכל היבטיו...הרתיעה הבלתי מודעת מוויתור על המושא האבוד או חוסר היכולת להתאבל עליו מצמיחים אסטרטגיות מגוונות של הכחשת האובדן או הכחשת השפעתו ההרסנית של האובדן על האני" (פרויד, 2002, עמ' 11).

חלק א: היסטוריה של אלימות - על הקיפאון התפיסתי באסטרטגיה הצבאית של ישראל נגד איראן

חלק זה של המאמר יתאר שלושה שלבים בהתפתחות האסטרטגיה הצבאית של ישראל נגד איראן, אסטרטגיה שבמוקדה גישות המניעה וההכלה. **במניעה** הכוונה היא הפעלת כוח צבאי שלא תאפשר לאויב לבצע את פעילותו ההתקפית נגדנו או

¹ הגרסה הדיגיטלית של המאמר פורסמה באתר מרכז דדו ב-19.4.23 (בין הקטבים, גיליון 39).

² סא"ל ד"ר איתי חימיניס הוא ראש ענף פיתוח ידע מערכתי במרכז דדו.

תשלול את יכולותיו (אסטרטגית צה"ל, 2018). **בהכלה** הכוונה למאמץ מתמשך או תגובתי לשימור המצב הקיים באמצעות אמצעים מדיניים וצבאיים מתחת לסף המלחמה. התקופה הראשונה – "אויב אויבי הוא ידידי" (1956–2002); התקופה השנייה – "מאבק המחנות" (2003–2017); התקופה השלישית – "מאבק בין מעצמות אזוריות" (2018–). המסקנה המרכזית הנובעת מהניתוח של התפתחות האסטרטגיה הישראלית לאורך תקופות אלה היא כי היא סובלת ממתיחת־יתר פרדיגמטית, קרי מצב שבו התפיסה השלטת – אסטרטגיה שבמוקדה גישות המניעה וההכלה – זוכה להתאמות לצורך שימורה, חרף ריבוי הסימנים המצביעים על כך שיש לזנוח אותה ולהחליפה באחרת.

התקופה הראשונה – "אויב אויבי הוא ידידי" (1956–2002)

"איראן היא חברתנו הטובה ביותר",

יצחק רבין, 1987 (Rezaei and Cohen, 2014, P. 43)

המהפכה באיראן ב־1979 שינתה מהיסוד את מדיניותה של איראן כלפי מי שקודם לכן היו בעלי בריתה המרכזיים נגד הלאומיות הערבית הרדיקלית. עם זאת, לא 1979 מכוננת את מערכת היחסים הקיימת בין ישראל לבין איראן, אלא דווקא הרדיקליזם הערבי של נאצר.

ב"ברית הפריפריה" ישראל ראתה באיראן, כמו בשחקנים לא ערביים נוספים כגון טורקיה ואתיופיה, מדינות שעמן עליה לחזק את קשריה במטרה ליצור משקל־נגד לעוינות מצד מדינות ערב ובעיקר מצד מצרים וסוריה (אלפר, 2015). בברית בגדאד, החבירה של איראן לברית צבאית הגנתית אנטי־סובייטית הלמה את האוריינטציה המערבית של משטר השאה ואת רצונה לזכות בסיוע ובתמיכה כלכליים וצבאיים. יש לפחות שתי נקודות ציון היסטוריות שדחפו את איראן למערכת היחסים עם ישראל באותה העת. הן משבר סואץ ב־1956 והן המהפכה בעיראק ב־1958 העצימו מאוד את חששותיה של איראן מפני עלייתו של גל מהפכני רדיקלי אשר יסכן את מאזן הכוחות האזורי ואת יציבותה הפנימית. האיום המשותף מצד מדינות ערב יצר מרחב אינטרסים לאיראן של השאה ולישראל שאף הוביל את השאה להצהיר בפומבי ב־1960 על הכרתו בישראל ולשיתוף פעולה שנמשך שנים ארוכות לאחר המהפכה (צימט, 2011).

כעבור מספר שנים, החליפה עיראק את התפקיד של מצרים כאויב המשותף של ישראל ואיראן. עבור איראן מערכת היחסים "מאחורי הקלעים" בין ישראל לאיראן הייתה חיונית לאורך שנות המלחמה עם עיראק ובמיוחד כאשר עיראק זכתה לסיוע אמריקאי ומצד מדינות המפרץ. עבור ישראל, האיום הצבאי מצד עיראק ובמיוחד

³ עוד קודם לכן, ב־1982, הסביר אריאל שרון כי על ישראל "להשאיר חלון קטן ליחסים" לאפשרות של שיפור ביחסי המדינות (Parsi, 2007: P. 108).

ציר איראן בישראל, רזא סאפיניה, מגיע לבית הנשיא חיים ויצמן ברחובות ביום העצמאות, 1950 (צילום: דוד אלדן, לע"ם)

בעקבות מלחמת המפרץ, שימר את התפיסה כי האיום הצבאי הקונבנציונלי מצד מדינות ערב הוא האיום המרכזי הניצב בפני מדינת ישראל. כך, על אף שכבר בשנים הראשונות שלאחר המהפכה החלה איראן בהקמת מערך שלוחים ברחבי המזרח התיכון, לרבות בסמוך לגבולותיה של ישראל (חזבאללה קם ב-1982 בלבנון והגא"פ זכה לתמיכה איראנית החל מ-1987),⁴ ישראל המשיכה לראות באיראן בעלת ברית נגד מה שנתפס באותה עת כאיום הגדול יותר והמשיכה להחזיק בתקווה לשינוי

⁴ קיימות דעות שונות לגבי מה שהיה ההיגיון שעמד מאחורי הקמת מערך השלוחים האיראני לאחר המהפכה ב-1979. האם מדובר היה בביטוי לאידאולוגיית "ייצוא המהפכה" או ביטוי לתפיסת ביטחון הגנתית המבקשת להרחיק איומים מגבולותיה של איראן. שני הצדדים נוטים לרוב להתעלם מכך שרעיון השלוחים לא נולד עם המהפכה, אלא שנים רבות קודם לכן. ניתן ללמוד על כך למשל מדבריו של רע"ן ענף מזה"ת בשירות הביטחון של משטר השאה. תאריך לא ידוע: "עלינו להיאבק בסכנת הנאצריזם ולעוצרה על חופי הים התיכון, בכדי שלא נצטרך להקיז דם על אדמת איראן" (זיסר, 2011, עמ' 5).

לטובה ביחסים בין המדינות. ביטוי לגישה זו ניתן למצוא למשל בדבריו של שמעון פרס מ-1987 שהגן על החלטה של ישראל למכור אמל"ח לאיראן (פרשיית "איראן-קונטראס") בטענה כי לישראל "הזכות לבדוק היטב אם יש חלון של הזדמנויות ולבחון האם יש אפשרות לעתיד אחר באיראן" (Parsi, 2007, P. 125).

בה בעת, הזיקה האיראנית של חזבאללה והגא"פ שפעלו באותה עת נגד יעדים ישראלים לא נעלמה מעיני מקבלי ההחלטות הישראלים, וכן מאמצי איראן בתחום הגרעין והטילים. פרופ' עוזי ארד שכינה במהלך שנות ה-90' כיועץ המדיני של רה"מ טוען שבמהלך אותה תקופה התקיים ויכוח במערכת הביטחון ביחס למדיניות הנדרשת כלפי איראן. מצד אחד היו מי שטענו כי ישראל אינה צריכה להטריד את עצמה בעיסוק באיראן משום שהיא אינה מדינה ערבית ויש לה יריבות עם העולם הערבי. על פי גישה זו לישראל היו יחסים טובים בעבר עם איראן, וייתכן כי אפשר יהיה לחדשם. איראן אינה איום בלתי נמנע, בעלת צרכים ביטחוניים לגיטימיים והיא תגביל את יכולותיה הגרעיניות לצרכים הגנתיים והרתעתיים. המחנה הנגדי היה ספקן יותר לגבי אפשרות של שינוי לטובה ביחסי המדינות וטען שיש צורך לחכות ולראות (Arad, 2003). השניות ביחס כלפי איראן השתקפה גם בדינוי הקבינט. היו שנים שבהן עסקו בנושא האיראני בכל דיוני הקבינט, ולעומת זאת שנים בהן הנושא לא אוזכר באף דיון קבינט (BenLevi, 2021).

המענה המדיני והביטחוני שהתגבש באותן שנים התבסס בראש ובראשונה על אסטרטגיה של **הכלה**. הסכמי השלום עם ירדן (1994) ואוסלו (1995) נועדו על פי מקבלי ההחלטות באותה תקופה לנצל את מרחב האינטרסים המשותף בין ישראל לבין שכנותיה המתונות כדי להכיל את השפעות האיומים המרוחקים יותר מצד איראן ועיראק. ההערכה הייתה שפתרון הסכסוך הישראלי-ערבי יוביל לחזית אחידה נגד האיומים הללו. במישור הצבאי התקיימו לאורך העשור שורה של מבצעים צבאיים נגד חזבאללה ופעולות נגד הגא"פ למשל, על אף שהם לא מסוגרו כחלק מהתמודדות עם שלוחיה של איראן. איראן מוזכרת לראשונה בתר"ש "עידן" (1998-2002) ובאסטרטגיית צה"ל של שנת 2002 (לצד עיראק, לוב וסודאן) ואף זוכה למשאבים מודיעיניים גדלים (פינקל, 2022).⁵

מרכיב חשוב נוסף באסטרטגיה המתפתחת של ישראל נגד איראן באותה תקופה, היה מרכיב **מניעת**. הביטוי שלו היה בעיקר במאמצים המדיניים למנוע מאיראן לפתח את יכולותיה בתחומי הגרעין והטילים⁶ באמצעות המעצמות סין, רוסיה ובעיקר ארה"ב. בנוסף, מואצת המערכה החשאית והחסויה בנושאים אלה עם קבלת האחריות לכך על ידי המוסד ב-2002.

⁵ החל מ-1998 הנושא האיראני, ובפרט סוגיית הגרעין האיראני, זוכה לפרומים ייעודיים במטכ"ל, הגם שאלה התכנסו והתפרקו אד-הוק ולא הותירו אחריהם תשתית תפיסתית וארגונית רובוסטית.

⁶ ביחס לגרעין האיראני לא שררה הסכמה בקרב מקבלי ההחלטות בישראל באשר למידת האיום ולמיידיות שלו, למרות מאמציה של איראן בתחום - למשל החתימה על הסכם עם רוסיה להקמת אחד מהכורים בבוסהר ב-1995 והניסוי המוצלח בשהאב 3 ב-1998.

התקופה השנייה - "מאבק המחנות" (2003-2017)

ארה"ב היא שמפרקת את המערכת האזורית המרסנת עד אותה העת את שאיפותיה האזוריות של איראן. נפילת שלטון צאדאם (2003) ומותו של חאפז אל-אסד שנים מספר קודם לכן (2000), משנים מהיסוד את מאזן הכוחות במזה"ת לטובתה של איראן, עם היחלשותן של מי שהיו שתיים מהמעצמות האזוריות המרכזיות בו קודם לכן, עיראק וסוריה.⁷

על אף, ואולי דווקא בעקבות הנוכחות הצבאית האמריקאית הרחבה בעיראק (ובאפגניסטן), איראן מיקדה את מאמציה האזוריים בשנים הקרובות במאבק על זהותה של עיראק. עד 2011, מועד נסיגת (חלק) הכוחות האמריקאיים, איראן הצליחה לבסס את השפעתה המדינית, הכלכלית והצבאית במדינה על חשבון יתר גורמי הכוח בה (IISS, 2021). בסוריה, הנשיא החדש לכל הפחות לא מנע מאיראן "דריסת רגל" גדולה מבעבר במדינה, והידק את יחסיו עימה לנוכח תחושת של איום גובר מצד ארה"ב וישראל. בעזה, ניצחון חמאס בבחירות (2006) והחרם הבינ"ל על חמאס דחקו אותה לזרועותיה של איראן שהגבירה את תמיכתה הצבאית והכלכלית בו. בלבנון, עזיבת הכוחות הסוריים ומלחמת לבנון השנייה (2005-2006) הובילו להגדלת התפקיד האיראני בלבנון ובכלל זאת לחיזוק השפעתה על חזבאללה. המבחן הראשון המשמעותי מאז לאיראן בלבנון התרחש ב-2008, כאשר משבר פנימי המקרב את המדינה למלחמת אזרחים נוספת הסתיים ב"הסכם דוחא" אשר ביצר את מעמד חזבאללה בשלטון הלבנוני ואת לבנון עצמה כחלק ממרחב ההשפעה האיראני.⁸ השינוי במעמדה האזורי של איראן משתקף גם בדבריהן של בעלות בריתה של ישראל, ירדן ומצרים. מלך ירדן הזהיר עוד ב-2004 מ"הסער השיעי" ונשיא מצרים, מבארק, קבע ב-2008 כי למצרים גבול עם איראן.

בחירתו של מחמוד אחמדינז'ד לנשיא איראן ביוני 2005, הצהרותיו הפומביות בהקשר להשמדת ישראל וחידוש מאמצי ההעשרה הגבירו לכאורה את הצורך בישראל למקד תשומת לב באיראן. עם זאת, האסטרטגיה הישראלית ממשיכה לראות בעולם הערבי את המפתח להתמודדות עימה. מקבלי ההחלטות בישראל יצרו זיקה חד משמעית בין התהליך המדיני עם הרשות הפלסטינית וסוריה לבין היכולת להכיל את שאיפותיה האזוריות של איראן ולרתום את מדינות אירופה ואת ארה"ב לפעול נגד הגרעין האיראני (כספית, 2008; יבלונקה, 2008).

⁷ כאשר נוסף לכך את נפילת שלטון הטליבאן באפגניסטאן ב-2001 ואת קריסת האימפריה הסובייטית עשור קודם לכן, הרי שמתבהר לנו כי בתחילת המאה הנוכחית איראן מצאה את עצמה בעמדת מוצא גאופוליטית משופרת למימוש שאיפותיה.

⁸ על פי דוח ממר"י, ב-2008 "הציעו בכירים איראנים בראשם עלי לאריג'אני שחזבאללה יוותר על נשקו בתמורה לתיקון חוקתי שייצור משוואה פוליטית חדשה בלבנון שתגדיל את כוח השיעים בפרלמנט". הערת שוליים מספר 5 ב-"המאבק בין 'כוחות ה-14 במרץ' לבין האופוזיציה בראשות חזבאללה, ערב הבחירות בלבנון", אתר ממר"י, 5 ביוני, 2009.

ישראל גם חוברת ל"מחנה הערבי המתון" (מצרים, ירדן, מאע"מ, סעודיה) אשר בהובלת מי שהייתה היועצת לביטחון לאומי ומזכירת המדינה של ארה"ב, רייס, נועד להוות משקל-נגד לאיראן (Aljazeera, 2007; Fleming, 2008).

הממד הצבאי - בשנים 2004-2007 צה"ל התמקד בלחימה באיו"ש, ב-2005 בהתנתקות מרצועת עזה, ב-2006-2007 במלחמה בלבנון ובהיערכות אפשרית למלחמה עם סוריה בעקבות תקיפת הכור. לאורך כל התקופה מתקיימים סבבי לחימה עיתיים בעזה, לרבות מבצעי "עופרת יצוקה" ב-2008. לקראת סוף העשור, על רקע ההכרה בדבר ההתקדמות הניכרת שעשתה איראן בתחום הגרעין ובתוכנית הטילים הבליסטית שלה, מתקיים בניין כוח שנועד לאפשר לצה"ל לפעול (לרבות השקעה ייעודית של 12 מיליארד שקל) (אולמרט, 2018, עמ' 625). עם זאת, המאמץ נגד הגרעין האיראני המשיך להתקיים בהתאם לגישת **המניעה**, ובהקשר זה יש לבחון גם את המבצעים החשאיים שזכו לתהודה תקשורתית (ובהם, על פי פרסומים זרים, "סטקסנט" וחיסול מדענים המעורבים בפרויקט ב-2010) אשר תרמו לעיכוב התוכנית. פומבית, על אף האזהרות והאיומים שנשמעו מצד דובריה הרשמיים של ישראל, נשמעו גם הערכות כי אין בכוחו הצבאי של צה"ל להסיר את איום הגרעין האיראני (כהן, 2008; מערכת מעריב, 2021).

אם השנים 1956-1958 דוחפות את ישראל ואיראן זו לזרועות זו, אזי השנים 2011-2017 מציבות את ישראל ואיראן על מסלול התנגשות, גם אם הן לא היו מודעות לכך באותה התקופה. איראן וישראל חלקו ראייה דומה באשר לחשיבותם של אירועי 2011 לעתיד האזור - בעוד שרה"מ נתניהו מזהיר ב-2011 מפני "חורף איראני", מפקד משמרות המהפכה חוסיין סלאמי מציג תחזית אופטימית, שלפיה הסדר האזורי שנוצר על ידי המערב מתערער לטובת מציאות גאופוליטית חדשה מועדפת מבחינתה של איראן.

מלחמת האזרחים שפרצה בסוריה ב-2011 הפכה את המדינה לזירת ההתנגשות המרכזית בין המדינות, והיחלצותה של איראן לטובת שימור משטר אסד השתנתה במשך הזמן לכוונה לבסס נוכחות צבאית ארוכת-טווח במדינה. השינוי במדיניות האיראנית חייב שינוי גם בגישתה של ישראל. כך, מה שמתחיל עם מדיניות של אי-התערבות לטובת מי מהצדדים ("ישיבה על הגדר"), עובר דרך פעילות מב"ם (כביטוי לגישת המניעה) ממוקדת נגד העברות אמל"ח לחיזבאללה וסיכול איומים וב-2017 תחילתה של מערכה נגד התבססות איראן במדינה (סימן טוב ושרטרנברג, 2022). השינוי ניכר לא רק בתכלית המערכה, אלא גם בעצימותה (למשל, מספר התקיפות גדל בצורה משמעותית) (כדורי, 2023).

בה בעת, עבור צה"ל הסכם הגרעין שנחתם ב-2015 נתפס כהזדמנות להתמקד דווקא במעגל הראשון, כפי שהדבר ניכר במסמכי אסטרטגיית צה"ל, ובתפיסת ההפעלה שפורסמה ב-2019. הגם שכך, הסוגיה האיראנית ממשיכה לזכות למענה, אם כי מענה מוגבל במסגרת התוכניות הרב-שנתיות של צה"ל לאורך התקופה

ולו מתוך צפייה לקבל לכך תקציבים ייעודיים מהממשלה. הפעלת הכוח ממשיכה גם היא להתמקד במעגל הראשון, בדמות שורת מבצעי הרתעה ברצועה - כביטוי לדבקות בגישת ההכלה - או כאמור, מב"ם בסוריה.

התקופה השלישית - מאבק בין מעצמות אזוריות (2018-)

יציאת ארה"ב מהסכם הגרעין עם איראן (2018) ומדיניות "הלחץ המקסימלי" של ממשל טראמפ, בשילוב עם התעצמות המאמץ ההתקפי הישראלי נגד יעדים איראניים הובילו להגברת החיכוך הישיר בין ישראל לאיראן. המדיניות האמריקאית והעימות המתעצם בין ישראל ואיראן מובילים לחתימה על "הסכמי אברהם" ב-2020, אשר נתפסים על ידי איראן כחלק מניסיון כיתור אזורי, חשש הזוכה לאישוש בשל ביקוריהם המתוקשרים של בכירי צבא ישראלים במדינות המפרץ מאז, התרגילים המשותפים שצה"ל מקיים עם שותפיו החדשים במפרץ ובימ"ת וההצטרפות של צה"ל לסנטקום. איראן רואה את מדיניותו של טראמפ כמדיניות שנועדה להוביל לחילופי משטר ואת ישראל היא רואה כמי שמזהה שעת כושר להגברת מאמציה נגד איראן. היא מאמצת בתגובה דפוסי פעולה נועזים מבעבר נגד ארה"ב וישראל, לרבות שיגור כטמ"מים נגד יעדים אמריקאיים בעיראק ולעבר ישראל. איראן גם מתקדמת בתוכנית הגרעין תוך "שבירת כלים" בנושא מול ארה"ב ומדינות האיחוד האירופי. מאמץ המניעה הישראלי מתמקד כבעבר בפעולות חשאיות וחסויות הזוכות להד תקשורתי רחב. כך למשל, על פי פרסומים זרים, חיסולי מדענים המיוחסים לישראל ופעילויות רועשות בממד הסב"ר הפוגעים ברכיבים בפרויקט.⁹ החרפת העימות בין המדינות משתקפת גם בדיווחיהם של עיתונאים הזוכים לתדרוכים ובדברי בכירים ישראלים, בהווה ובדימוס, אשר לראשונה עוסקים בפומבי באפשרות של עימות צבאי ישיר בין המדינות (בן-דוד, 2021; ענבר, 2020; הימן, 2023).

חלק ב: המזה"ת החדש - מה השתנה בסביבה המדינית והביטחונית של ישראל

חלק זה של המאמר יתאר את השינויים המרכזיים שחלו מאז התגבשה האסטרטגיה הישראלית כלפי איראן. הנחת המוצא של חלק זה היא שמרכזיות גישות ההכלה והמניעה באסטרטגיה הישראלית היא תולדה של הקשר היסטורי ייחודי וחולף. השינויים המשמעותיים שחלו במאפייני הסביבה מחייבים לכן גם את שינוי האסטרטגיה. לצורך כך, חלק זה יתמקד בנושאים הבאים: סביבתה של ישראל, מעמדה האזורי, מדיניותה של איראן ועוצמת האיום מצידה.

⁹ העימות האזורי המתגבר בין ישראל לאיראן מתקיים בזמן שישראל מבססת את מעמדה האזורי גם במרחב הימ"ת, תוך שהיא מהדקת את יחסיה עם יוון וקפריסין, גם כמענה לאיום המשותף מצד טורקיה.

השינוי בסביבתה של ישראל – האסטרטגיה הישראלית נגד איראן נולדה כאשר ארה"ב הייתה מעצמת־העל היחידה בעולם והשחקן החיצוני הדומיננטי ביותר שהיה מעורב ומשפיע במזה"ת. אין זה תמוה על כן שמקבלי ההחלטות בישראל נתלו בתקווה שלחץ דיפלומטי־כלכלי אמריקאי או תקיפה צבאית אמריקאית "יפתרו" את בעיית הגרעין האיראני ובמיוחד לנוכח מגבלות היכולת הישראליות (פינקל, 2022; Stienberg, 2015).

מאפיין נוסף של הסביבה היה מקומן ההגמוני של מדינות ערב והסכסוך הערבי־ישראלי בעיצוב המציאות הביטחונית והמדינית הישראלית, לרבות בדמות שורת המלחמות שחוותה ישראל עם צבאות ערב. האיום מצד צבאות ערב שימר את מקומו בחשיבה האסטרטגית הישראלית כל עוד צבאות עיראק וסוריה היוו איומים פוטנציאליים על שלמותה הטריטוריאלית של ישראל, ובאופן שדחק את העיסוק באתגרים ביטחוניים אחרים והאפיל עליו, לרבות האיום מצד איראן. צמד מאפייני יסוד אלה של הסביבה של ישראל לאורך רוב שנות קיומה השתנו, בעיקר מאז 2011. במקביל לקריסת "הסדר הערבי" בעקבות הטלטלה שהחלה במזרח התיכון באותה שנה (שיפטן, 2021), הייתה זו השנה שבה ארה"ב פרסמה לראשונה את מדיניות הפנייה למזרח והחלה לצמצם בהתאם גם את נוכחותה הצבאית בעיראק.

נקודת ציון היסטורית חשובה נוספת בהשתנות הסביבה היא שנת 2015. באותה שנה התרחשו צמד אירועים שמחזקים את מעמדה המעצמתי של איראן במזה"ת על חשבונה של ישראל ומדינות ערב הסוניות: הסכם הגרעין וכניסת הכוחות הרוסיים לסוריה. אובאמה, שראה בהסכם הגרעין מרכיב מפתח באסטרטגיה שלו כלפי המזה"ת, הסביר בראיון לג'פרי גולדברג ב־2016 כי "על סעודיה ואיראן לחלוק את המזה"ת" (Goldberg, 2016). הנוכחות הצבאית הרוסית בסוריה על רקע החשש לעתידו של משטר אסד היווה לכאורה גורם מרסן לחופש הפעולה הצבאי של ישראל במדינה ומקרינה משכך על דימוי העוצמה הישראלי, בעוד שאיראן משמרת את תפקידה המעורב והמשפיע בסוריה. כך, בפתח העשור הקודם, השתנתה סביבתה של ישראל למרחב "פוסט אמריקאי" שקיימים בו שלושה קטבים אזוריים לא ערביים – איראן, ישראל וטורקיה (Krasna, 2021).

השינוי במעמדה של ישראל – האסטרטגיה הישראלית נולדה בתקופה שבה המזה"ת היה רב־קוטבי ומאזן הכוחות בו שימר את ישראל כ"מדינה קטנה, מוקפת אויבים", גם אם מבחינה צבאית וכלכלית כוחה כבר עלה על זה של שכנותיה, לפחות מאז סיום המלחמה הקרה. מבחינה זו, האסטרטגיה הישראלית באותה העת שיקפה הכרה מפוקחת במגבלות הכוח של ישראל ובמעמדה האזורי. עם זאת, מאז ועד היום הפכה ישראל ל"מדינה חזקה, מוקפת שותפים". מנהיגה של ישראל, צמרת קבלת ההחלטות הביטחונית־מדינית ופרשנים רבים בארץ ובעולם כולם מזהים את כי

ישראל מהווה מזה תקופה ארוכה מעצמה אזורית (ישעיהו, 2022).¹⁰ ישראל גם היא בעלת יכולת הקרנת עוצמה ההולמת את מעמדה המעצמתי, והשפעתה בסביבתה חורגת מהיבטים צבאיים או ביטחוניים גרידא. זיהויה של ישראל כמעצמה אזורית רלוונטי לעניין העימות עם איראן, במיוחד משום שהיא מזוהה ככזאת הן על ידי ידידותיה החדשות במפרץ, המצפות ממנה לפעול בהתאם נגד איראן, והן על ידי איראן, אשר מהתבטאויותיה אפשר ללמוד על כך שגם היא רואה את ישראל כמעצמה אזורית. זאת ועוד, השפעתה המעצמתית של ישראל באזור באה לידי ביטוי כאמור לא רק ביכולתה לפעול צבאית הרחק מאוד מגבולותיה, אלא בכך שהיא הפכה לכוח מייצב באזור, ששותף לתהליכים הסדריים ומוביל אותם, הסדרים ששיאם האחרון בהסכמי אברהם והסכמי הגז עם לבנון. לבסוף, גם על פי מדדים חומריים אובייקטיביים, ישראל (ואיראן) נהנית מיתרון יחסי ביחס לשכנותיה ואף ביחס למדינות נוספות ברחבי העולם, לרבות בתחומי הטכנולוגיה והיכולות הצבאיות, באופן אשר כאמור ממזב אותה כמעצמה אזורית (ישעיהו, 2022).

עוצמת האיום על ישראל מצד איראן ובעלות בריתה והמענה הישראלי – האסטרטגיה הישראלית נגד איראן התגבשה כאשר פרויקט הגרעין האיראני היה בחיתוליו, ארסנל הטילים שלה היה מצומצם יחסית ולא מפתוח, וכאשר ידה הארוכה של איראן התבטאה בתמיכה מוגבלת בשלוחים אשר פעלו בשיטות של טרור וגרילה. כך, אם במחצית הראשונה של שנות ה-90 איראן ורוסיה חתמו על סדרת הסכמים לבניית כורים לרבות בבושהר (Dagres, 2014), הרי רק בשנה האחרונה הצהיר ר' אמ"ן כי: "תוכנית הגרעין האיראנית בפתח 2023 במצב המתקדם שהייתה אי פעם" (שובל, 2023). בכיר ביטחוני צוטט ב-2023 מעריך כי איראן במרחק של שבועות ספורים מרמת העשרה שתאפשר לה לייצר פצצה גרעינית (אמיר, 2023). באופן דומה, בסוף שנות ה-80, עם סיום מלחמת עיראק-איראן ועל רקע לקחיה מהמלחמה, התקבלה החלטה בטהארן לפתח יכולות משמעותיות בתחום, אולם היא הייתה חסרה לא רק את היכולת המבצעית, אלא גם את התשתית התעשייתית והטכנולוגית הנחוצה לה, ונשענה על צפון קוריאה, סין ורוסיה. כיום, לעומת זאת, מעריך החוקר אפרים קס כי לאיראן "מערך הטילים הגדול ביותר במזרח התיכון" (קס, 2019. עמ' 13).

לבסוף, בשנות ה-90, המערך האזורי של איראן כלל בין השאר את חזבאללה שהתמקד בלחימת גרילה נגד חיילי צה"ל ברצועת הביטחון בלבנון, הגא"פ שביצע פיגועי תופת נגד יעדים אזרחיים בישראל, וקבוצות בעיראק ובמדינות המפרץ שפעלו נגד יעדים אמריקאיים והמשטרים שאיראן זיהתה כאויביה. כיום לעומת

¹⁰ לגישה אחרת בנושא מעמדה האזורי של ישראל ראו:

אורטל, ערן (2022). "להתיש את החתול". **בין הקטבים** מספר 35. על פי אורטל ישראל אינה מעצמה אזורית גם אם היא נתפסת ככזאת על ידי מדינות נוספת. לטענתו ישראל נעדרת כלי הקרנת עוצמה ולגיטימציה מצד שכנותיה.

זאת, חזבאללה וחמאס למשל מוגדרים על ידי צה"ל כ"צבאות טרור" עם יכולות צבאיות מדינתיות, ובמוקדם "האיום הבליסטי באופן ששמט את הקרקע מתחת למסגרת תפיסת הביטחון הישראלית..." (כוכב, 2021: 85), כדברי מפקד מערך ההגנה"א הישראלי לשעבר תא"ל רן כוכב.

חלק ג: דיפלומטים לובשי מדים - על האפשרות להסדרה צבאית בין צה"ל ל"לובשי מדים" באיראן

Sometimes in this world, the best
ambassador you can have is a man of war

גנרל ג'יימס מאטיס, לשעבר מזכיר ההגנה
האמריקאי, 6 במרץ 2015

הטענה המרכזית שמציג החלק זה היא שייתכן שאיראן תהיה נכונה לקחת חלק בהידברות, עקיפה או ישירה, עם ישראל שתכליתה הסדרה צבאית בין הצדדים, אם תעריך כי בידי ישראל חלופה צבאית מהימנה להידברות וייתן מענה לאינטרסיה המרכזיים - שימור המשטר והכרה במעמדה האזורי. בעוד שכוח צבאי לבדו אומנם אינו מהווה מענה לאיום מצד איראן ובעלי בריתה, בדגש על חזבאללה, הוא חיוני כדי לאלץ את איראן להסכים לשנות את גישתה הנוכחית.

קיימים מספר תקדימים היסטוריים הממחישים כי חרף עוצמת השיקולים האידאולוגיים במדיניות האיראנית, איראן נכונה לדיאלוג ולפשרות גם עם אויביה הגדולים ביותר, מעיראק של סאדאם לצורך סיום מלחמת איראן-עיראק (מערכת מל"מ, 2012) ועד "לשטן הגדול", ארה"ב, לקראת החתימה על הסכם הגרעין, אם יש בכך כדי לשרת את אינטרסיה. המכנה המשותף לתקדימים אלה הרלוונטי למאמר זה מלמד שאיראן עשויה להסכים לשיח עם ישראל אם תעריך שנתב זה משרת את האינטרסים שלה בצורה טובה יותר מהמשך המאבק בישראל במאפייניו הנוכחיים. היעד, אם כן, הוא להשפיע על האסטרטגיה של איראן, גם אם לא יהיה בכך כדי לשנות את עמדותיה ומדיניותה הבסיסיות.

לצה"ל עשוי להיות בהקשר זה תפקיד ייחודי. השתנות צבאית אשר תאפשר לצה"ל להציב איום מהימן על איראן ובעלי בריתה עשויה לדחוק באיראן להסכים לשיח ישיר עם ישראל. ואולם, ללא יכולת מבצעית צבאית ישראלית עצמאית, אשר גם תיתפס ככזאת בעיני איראן, ספק אם איראן תהיה נכונה אפילו לשקול שיח עם ישראל, לא כל שכן להסכים להבנות כלשהן בין הצדדים.

תוכנית תנופה ותפיסת ההפעלה לניצחון שגובשה בשלהי 2019 הציבו את צה"ל בנתיב לצורך כך. במוקד התפיסה החדשה ההבנה כי צה"ל נדרש לפתח יכולת צבאית אשר תאפשר לו להכריע את "צבאות הטרור", חזבאללה וחמאס, ולא להסתפק עוד

בגישת של הכלה. בה בעת, על צה"ל גם לפתח הכרה כי עליו לפעול בצורה בשונה מבעבר "במעגלים רחוקים" אם ברצונו להציב איום מהימן נגד איראן עצמה ולו כדי לשנות את האסימטריה האסטרטגית בין הצדדים, שבה בעוד שבעלי בריתה של איראן מצויים לאורך גבולות ישראל, ישראל מתקשה לגשר על פערי המרחק בין המדינות.

תפיסה צבאית חדשה שעשויה לאפשר לצה"ל להשיג מטרה זו היא "בסיסי מצור קדמיים", קרי מרחבים בסמוך לגבולותיה היבשתיים או הימיים של איראן, שמהם יוכלו כוחות צה"ל לאיים ולפעול נגד יעדים בתוך איראן עצמה. במילים אחרות, העברת המלחמה בין הצדדים לשטחה של איראן. תפיסה צבאית כזו תוכל למשל לאפשר לצה"ל להגיב לתוקפנות של איראן או של בעלי בריתה לא רק בסוריה כפי שהיה עד כה, אלא גם באיראן עצמה או במרחב אחר בעל חשיבות רבה לאיראן שפעילות צה"לית בו תהיה בעלת השפעה גדולה יותר, כגון עיראק, תימן או אפגניסטן או אחת ממדינות המפרץ. לצה"ל יהיה מרחב פעולה גדול יותר גם ליזום פעילות מבצעית נגד איראן או לסייע לשותפים באזור נגדה. הנוכחות הצה"לית סמוך לגבולות איראן עשויה גם היא להגביר את החשש הקיים ממילא בקרב מקבלי ההחלטות האיראנים שכוחותיה של ישראל צרים על איראן ("הברברים בשער"), ולהציב "תג מחיר" גבוה יותר לנוכחות האיראנית בגבולותיה של ישראל.

הפעילות של צה"ל תוכל להיות עצמאית, כחלק מקואליציה של כוחות זרים או תוך הובלה של אותם כוחות - כוחות צבאיים של מדינות או שחקנים תת-מדינתיים. הנוכחות במרחב הסמוך לאיראן תקל על צה"ל גם לרתום כוחות מקומיים לטובת פעולה נגד איראן ובעלי בריתה ותאפשר לו טוב מבעבר לתמוך בפעילותם באמצעות אימונים והכשרות או בחימוש. לשם כך יהיה על צה"ל לקיים נוכחות ממושכת באזורים מרוחקים מאוד מגבולותיו, באמצעות בניית יכולת פעולה ממדינות ידידותיות (כגון מדינות המפרץ) או באמצעות פעולה בחסות צד שלישי ממדינות יעד כגון עיראק ותימן למשל. הנוכחות של כוחות מערביים באזור, ארה"ב, נאט"ו ומצד חלק ממדינות האיחוד האירופאי, מהווה גם היא פוטנציאל לשימוש בבסיסהם, הסתייעות לוגיסטית ועד לפעילות משותפת נגד יעדים מאיימים דומים.

מ"בסיסי מצור קדמיים" כוחות צה"ל יוכלו למשל לפגוע בחיילים איראנים או במתקנים צבאיים איראניים המוצבים לאורך גבולותיה. הקרבה הגאוגרפית לאיראן תשפר גם את יכולת התקיפה מנגד של מטרות באיראן עצמה (צבאיות ואזרחיות) או לחלופין לשבש את מרחב הפעולה הצבאי של איראן, בין השאר באמצעות יכולות הגנ"א ול"א. גם המודיעין שיעמוד לרשות צה"ל ישתפר, בפרט איכות והיקף המטרות, ויאפשר גמישות רבה יותר בהפעלת הכוח. הנוכחות במרחב תאפשר לצה"ל יכולת טובה יותר גם לחתור תחת המעורבות האיראנית באזור ולסכל מהלכים המאיימים על ישראל או המשנים את מאזן הכוחות האזורי לטובת איראן. צה"ל יוכל למשל לחבור לכוחות מקומיים לטובת סיכול מתקפות טילים ומל"טים על יעדים מפרציים או לחלופין לתמוך בכוחות אנטי-איראניים במקומות שבהם פועלים בעלי בריתה.

לצורך מימוש חלק מאשר תואר כאן, על צה"ל בראש ובראשונה לעבור שינוי תפיסתי וארגוני. צה"ל תופס את עצמו כצבא טריטוריאלי הבנוי ללחימה בקווים פנימיים, ולכן השינוי הראשון והחשוב ביותר הוא הסתגלות לרעיון הפעולה במרחבים רחוקים מגבולותיו. צה"ל יכול לשאוב לצורך כך השראה וביטחון עצמי מניסיון עבר מוצלח בעידן "ברית הפריפריות" (אלפר, 2015), שבו פעל עם כוחות מדינתיים ותת-מדינתיים נגד מצרים ועיראק.

התפיסה הצבאית החדשה מעלה באופן טבעי סימני שאלה רבים באשר להיתכנותה. השאלה הראשונה היא איפה ישהו הכוחות הצה"ליים; האם בבסיסים "כחול-לבן" או במתקנים צבאיים קיימים, נידם או נייחים, של כוחות שותפים. מה יהיה היקף הכוחות הנדרש לטובת מימוש התפיסה ומה יהיה הרכבם. האם מדובר במספר רב של צוותים קטנים של לוחמי קומנדו או יחידות מיוחדות או בסדרי כוחות גדולים יותר (סד"כ חטיבתי למשל) המשלבים תחומים שונים (חי"ר, הנדסה, ארטילריה, ל"א וכו'). הכוחות יהיו מאוימים משלב מאוד מוקדם ולכן לפחות בשלב ראשון יהיה עליהם להיעזר בכוחות מקומיים (מערביים או אזוריים) כדי להתגונן מפני תקיפות של כוחות איראניים או מצד בעלי בריתה.

הנוכחות הצבאית הישראלית בשטחי מדינות ערב בוודאי תגרור ביקורת מצד האוכלוסיות המקומיות וייתכן אף שהתנגדות לכך התבטא בעוינות כלפי כוחותינו. יחד עם זאת, כל עוד הדבר יתקיים בהסכמה של הממשלות המקומיות, גם אם ב"עצימת עין", מרחב האינטרסים המשותף נגד איראן יאפשר לצה"ל מרחב פעולה מספק. המרחק הרב מגבולות ישראל יצריך מציאת פתרון לשימור קווי אספקה ותקשורת לכוחות בשטח. ייתכן שהפתרון יימצא בשיירות אוויריות וימיות דרך מרחבים ידידותיים, בהסתמכות על שרשראות אספקה של מדינות מארחות או כוחות ידידותיים (לפחות בשלבים ראשונים של ההתבססות) והקמת רשתות תקשורת חדשות. לא מן הנמנע כי משאבים אלה יצריכו הסטת משאבים משמעותית ממאמצים אחרים של צה"ל, לרבות על חשבון היקף הכוחות המיועד לבט"ש וללחימה במעג"ר.

משעה שצה"ל אכן יצליח להקים את היכולת הצבאית הנחוצה שתצטייר בעיני איראן כמאיימת דיה, אפשר יהיה לפעול ליצירת ערוצי שיח בין הצדדים. כצעד ראשון ניתן לחתור לפתיחת ערוצי קשר צבאיים-ביטחוניים חשאיים, מעין "קו אדום" לשעת חירום, מול "לובשי מדים" איראנים במטרה למנוע מיסקלקולציה בין הצדדים והסלמה לא רצויה. זאת, בדומה לקו האדום שהוקם בימי המלחמה הקרה בין ארה"ב לרוסיה. ההנחה המגולמת כאן היא שגם איראן אינה מעוניינת בעימות ישיר עם ישראל וודאי לא כזה הכרוך במחירים כבדים עבורה. היתרון בערוץ זה כנקודת פתיחה בכך שהוא אינו מציג את הצד האיראני כמי שמנהל שיח דיפלומטי עם ישראל המבטא הכרה בה לכאורה, ודאי כל עוד השיח מתנהל ללא כל ביטוי פומבי. ערוץ הקשר יוכל לשמש גם לצורך בניית מנגנונים לצעדים בוני אמון

וביטחון בין הצדדים. מדובר בצעדים המהווים "אמצעים ליצירת סדירות בהתנהגות הצבאית, המביאה לידי הפחתת אי-הוודאות של הצדדים בשאלת הסתברותן של הסלמה צבאית או מתקפת פתע" (סלע, 1997: עמ' 647).

בהקשר של המאבק האזורי בין איראן לישראל, אמצעים כאלה יכולים להיות למשל הסכמה על אי תקיפה של יעדים מסוימים ישראלים ואיראניים, הפסקת אש בממד הסב"ר, או חשיפה של מיקומי כוחות באזורים מסוימים. לאורך זמן ייתכן שאפשר יהיה להתקדם לשלב נוסף של ליבון הסוגיות המרכזיות הנתונות במחלוקת בין הצדדים, לרבות תוכנית הטילים האיראנית ויכולות חזבאללה בתחום הטילים והרקטות.¹¹ ייתכן שאיראן תדרוש בתמורה לכך פשרות ישראליות בתחומים מדיניים ובכלל זאת התחייבויות ביחס למעמדם השלטוני של בעלי בריתה במרחב. לצורך שלב זה יידרשו כנראה גם ערבויות של צד שלישי הזוכה לאמון שני הצדדים. ערבויות אלה יחזקו את תחושת הביטחון של הצדדים לגבי אמידות ההסכמים, ואפשר גם שיהיו תמריץ לעמוד בהם, אם יהיו כרוכים גם בהישגים דיפלומטיים וכלכליים נוספים. האם תהיה איראן נכונה להתפשר ביחס לסוגיות המהוות עבור ישראל "קווים אדומים" – תוכנית הגרעין והמעורבות הצבאית בלבנט? להערכתי התשובה היא כן. מתן מענה לאינטרסי הליבה של איראן – שימור המשטר והכרה במעמדה המעצמתי באזור – יובילו את איראן לויתורים קשים ופרגמטיים, כפי שהוכיחה שהיא נכונה לעשות גם בעבר.

צה"ל היה צד בעבר לשיח, ישיר ועקיף, עם אויבים אשר איימו להשמיד את מדינת ישראל, כגון מצרים וסוריה. גם אם שיח זה הניב הישגים ביטחוניים שבריריים ומוגבלים בזמן ובתרומתם – הסכמתה של מצרים להימנע מהפרעה לשיט לאילת ונכונותה לקיים פירוז לא רשמי של סיני בשנים 1958–1967 היו חשובות בדרך להסכם השלום בין המדינות. גם אם הסכם שכזה אינו עומד על הפרק בהקשר האיראני, הרי שצעדים אלה, כשהם ננקטים לאורך זמן, "עשויים לעתים להשפיע על תפיסת היריב באשר לסיכויים להגיע להסדרים מדיניים, ובכך לתרום בעקיפין לפתרון הסכסוך" (סלע, 1997, עמ' 647). היום צה"ל מקיים שיח עקיף הן עם חמאס באמצעות שורה של מתווכים והן עם חזבאללה. שיח זה תורם להגעה להבנות בין הצדדים, אשר משרתות את האינטרס הישראלי בהשגת שקט ביטחוני בגבולות ומניעת הידרדרות של תקריות גבול לסבבי לחימה. הלקח מכך בהקשר הישראלי-איראני הוא שרצוי ואפשר לקיים שיח גם עם שחקנים שאינם מכירים בקיומה של ישראל, וחשוב מכך – שעמדת הכוח שממנה ישראל מגיעה לשולחן המו"מ מאפשרת לה "לחלץ" הישגים חשובים כגון תקופות רגיעה ממושכות, גם אם הן שבריריות.

¹¹ בעניין זה ראוי להזכיר את מה שכבר ציינתי בשלב מוקדם יותר של מאמר זה. על פי דוח ממר"י, ב-2008 "הציעו בכירים איראניים בראשם, עלי לאריג'אני, שחזבאללה יוותר על נשקו בתמורה לתיקון חוקתי שיצור משוואה פוליטית חדשה בלבנון שתגדיל את כוח השיעים בפרלמנט". הערת שוליים מספר 5 ב-"המאבק בין 'כוחות ה-14' לבין האופוזיציה בראשות חזבאללה, ערב הבחירות בלבנון", אתר ממר"י, 5 ביוני, 2009.

סיכום

מדינת ישראל משמרת מאז שנות ה-90 של המאה הקודמת אסטרטגיה נגד איראן אשר אינה מאפשרת לה לשלול מאיראן את היכולת לאיים על ישראל או להרתיע אותה מכך. המאמצים הצבאיים הקיימים לכל היותר מאיטים את המגמות השליליות, אך לא קיים אופק לתהליך מדיני בהובלה של שחקן בין-לאומי כלשהו שיבלום אותן. ההקשר הגאופוליטי החדש במזה"ת, מזה"ת פוסט-ערבי ופוסט-אמריקאי, והתבססותן של איראן וישראל כמעצמות אזוריות, הם לכל הפחות הזדמנות לגיבוש ולמימוש אסטרטגיה חדשה נגד בנושא האיראני.

האסטרטגיה המוצעת במאמר זה מכירה באינטרסים הייחודיים של איראן ושל ישראל – איראן שואפת לביטחון מוחלט ולהכרה במעמדה האזורי כמעצמה. היא חותרת ליצירת סדר אזורי אחר בניסיון להשיג יעדים אלה. הסדר הנוכחי אינו לגיטימי בראייתה והיא אינה יכולה להשיג את יעדיה במסגרתו. עם זאת, גישה פרגמטית, ומאפשרת שיכוך זמני של חששותיה. לכן, ייתכן שאפשר גם לתת מענה לחלק מרצונותיה ולנתב את מערכת היחסים איתה ליחסים של דו-קיום יציב ושליו יחסית. ישראל מצידה מבקשת לשמור ולפתח את הקיים (שיפטן, 2021). היא חותרת להשתלבות בסדר האזורי הקיים. התנהלותה מלמדת על כך שטרם הסתגלה למעמדה החדש באזור, כמעצמה בעל כורחה שבכוחה להשפיע בעצמה על סביבתה בהתאם ליעדיה הלאומיים ארוכי-הטווח.

שיח בין הצדדים נועד אפוא להגיע להסכמה על צעדי בוני אמון – למשל הפסקה זמנית של תקיפות ישראליות בסוריה תמורת יציאת כוחות איראניים מאותם מרחבים. היעד של השיחות מבחינתה של ישראל – פירוז המרכיבים המאיימים ביותר של תוכנית הטיילים האיראנית ושל היכולות הצבאיות של חזבאללה. מה איראן עשויה לדרוש? הסרת האיום הישראלי לתקיפה באיראן או על יציבות שלטון בעלי בריתה בסוריה ובלנון. הערבויות לכך עשויות להינתן על ידי רוסיה. הדיאלוג יכול להתנהל גם דרך צד שלישי, עומאן למשל (במודל חמאס-קטאר או מצרים-ישראל).

נושא הגרעין אינו בר-הסדרה. איראן אינה צפויה לוותר על שאיפותיה הלאומיות בתחום הגרעין, שהתקיימו עוד בתקופת השאה, וסטטוס הפרויקט ומאפייניו הארגוניים והטכנולוגיים מקשים מאוד את מימוש "דוקטרינת בגין". מבחינה זו, ערוצי קשר בין המדינות אומנם לא יובילו את איראן לזנוח את התוכנית, אך דווקא בעתיד אפשרי של "איראן עם יכולות גרעיניות צבאיות" ערוצי קשר כאלה בין הצדדים יהיו חשובים יותר מאי פעם (בדומה לתרומתם החיובית ליציבות הבין-מעצמתית של ערוצי הקשר בין ארה"ב לברית המועצות בשיא המתיחות הגרעינית במלחמה הקרה).

הדרך להתמודד עם איראן היא באמצעות יצירה משותפת של סדר אזורי חדש

אשר יזכה ללגיטימיות מצד כלל הצדדים. הוא יישמר גם בזכות יכולותיה הצבאיות של ישראל ובעלות בריתה, אך הוא אינו יכול להיות מושתת על כוח צבאי בלבד. יש מרחב הבנות אפשרי בין המעצמות האזוריות, איראן, ישראל (וטורקיה), ואליו צריך לחתור. רק כך נוכל לקוות לקיום בטוח ומשגשג לאורך זמן.¹²

¹² המחבר מבקש להודות לתא"ל (במיל') יורם חמו ולאל"ם (במיל') אלון פז על הערותיהם המועילות למאמר זה ועל נכונותם לתרום מהידע שלהם לטובת המאמר.

רשימת המקורות

- אורטל, ערן (אוגוסט 2022). "להתיש את החתול". **בין הקטבים**, גיליון 35, עמ' 35-50.
- אלפר, יוסי (2015) **מדינה בודדה**. מטר.
- אמיר, נועם (26 במרץ 2023). "גורם ביטחוני: איראן במרחק של שבועיים-שלושה מהפצצה". **מקור ראשון**.
- בן-דוד, אלון (2 באפריל 2021). "התרחיש של עימות חזיתי בין ישראל לאיראן הופך לסביר יותר ויותר", **מעריב**.
- זיסר, אייל (מאי 2011). "המעורבות האיראנית בלבנון – שורשיה, מהלכה ויעדיה". **צבא ואסטרטגיה**, המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל אביב, כרך 3, גיליון 1, עמ' 3-14.
- יבלונקה, אורי (11 באוגוסט 2008). "אולמרט: אנאפוליס לא יכולה להיות כישלון". **NRG**.
- ישעיהו, גדי (2022). "מדינה קטנה, מעצמה אזורית". **בין הקטבים**, גיליון 46.
- כדורי, עדן (2023). "המב"מ בסוריה – תמונת מצב ועיקרי המגמות". **פרסום מיוחד**, המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- כהן, דודי (18 בדצמבר 2008). גיורא איילנד: ישראל לא יכולה לנצח את איראן". **Ynet**.
- כוכב, רן (מאי 2021). "איראן בכל מקום – מלחמה ללא חזית". **בין הקטבים**, גיליון 35, עמ' 85-100.
- מערכת מל"מ (26 ביולי 2012). "האם מנהיג איראן יאלץ שוב לשתות את כוס התרעלה?". **אתר המל"מ**.
- ממר"י (5 ביוני 2009). "המאבק בין 'כוחות ה-14 במרץ' לבין האופוזיציה בראשות חזבאללה, ערב הבחירות בלבנון". **אתר ממר"י**.
- מערכת מעריב (26 בנובמבר 2021). "אולמרט מסביר: מדוע ישראל לא תקפה עד כה את מתקני הגרעין של איראן?". **מעריב**.
- כספית, בן (1 באוגוסט 2008). "סוריה הביעה הסכמה להתנתק מאיראן". **NRG**.
- ליס, יונתן (1 בינואר 2023). "ראש אמ"ן לשעבר: פגיעה בפלסטינים עלולה להחליש את גיבוי ארה"ב מול איראן". **הארץ**.
- סימן טוב, דודי ושרטרנברג, דויד (מאי 2022). "המב"מ והשתנות דרך המלחמה של צה"ל". **בין הקטבים**, גיליון 37.
- סלע, אברהם (1997). "כיצד בונים ביטחון ואמון". **עיונים בתקומת ישראל**, גיליון 7, עמ' 646-650.
- ענבר, אפרים (12 במרץ 2020). "איראן וישראל: המלחמה הבלתי נמנעת?". **מכון ירושלים לאסטרטגיה וביטחון**.
- פינקל, מאיר (2020). **המטכ"ל: כיצד הוא לומד, מתכנן ומתארגן**. מערכות.
- פינקל, מאיר. (אפריל 2022). "בין הערכה להשפעה על המציאות". **הוצאת המרכז למורשת המודיעין ומרכז דדו**.
- פרויד, זיגמונד (2002). **אבל ומלנכוליה**. רסלינג.
- צימט, רז (2011). **מדיניות איראן כלפי הנאצריזם והרדיקליות הערבית: 1954-1967**. עבודת דוקטורט. אוניברסיטת תל אביב.
- קם, אפרים (אפריל 2019). "מערך הטילים – כלי ההרתעה העיקרי של איראן". **עדכון אסטרטגי**, כרך 22, גיליון 1, עמ' 13-24.
- שובל, לילך (5 בדצמבר 2022). "בכיר בצה"ל: תוכנית הגרעין של איראן נמצאת בשלב המתקדם ביותר שלה". **ישראל היום**.

- שיפטן, דן (ינואר 2020). "היעדים הלאומיים של ישראל". **עדכן אסטרטגי**, כרך 23, גיליון 1, עמ' 68-73.
- שיפטן, דן (נובמבר 2021). "תחילת הסוף של הסכסוך הערבי-ישראלי?". **עדכן אסטרטגי**, כרך 24, גיליון 4, עמ' 3-17.
- Aljazeera (August 1, 2007). "Rice seeks Arab front against Iran". *Aljazeera*
- Arad, Uzi (2003). "Russia and Iran's Nuclear Program," *Jerusalem Issue Brief* 2, no. 26, Jerusalem Centre for Public Affairs.
- BenLevi, Raphael (2021). "From supporting actor to 'whipping the P5+1': Assessing material and ideational influences on Israeli Policy toward the Iranian nuclear program (1996–2015)", *Comparative Strategy*, 40:6, 563-
- Dagres, Holly (October 2023). "Timeline: Iran's nuclear program". *The Cairo review*, pp.-189-194.
- Goldberg, Jefferey (April 2016). "The Obama Doctrine: The U.S. President Talks Through His Hardest Decisions About America's Role in the World," *The Atlantic*.
- IISS (2021). "Iran's Networks of Influence in the Middle East". *An IISS Strategic Dossier*.
- Krasna, Joshua (October 7, 2021). "The "Four Plus One" – The Changing Power Politics of the Middle East". The Moshe Dayan center. Occasional papers series.
- Parsi, Trita (2007). *Treacherous Alliance: The Secret Dealings of Israel, Iran, and the U.S.* New Haven: Yale University Press.
- Pelming, Sue (April 17, 2008). "Rice says Arabs must shield Iraq from Iran's sway". *Reuters*.
- Prime Minister Yitzhak Rabin's Reasons for Signing the Oslo Accords, 2018, *The center for Israel education*.
- Rezaei, Farhad & Cohen, Ronen (2014). "Iran's Nuclear Program and the Israeli-Iranian Rivalry in the Post Revolutionary Era", *British Journal of Middle Eastern Studies*, vol. 41, no. 4, 60-442.
- Stienberg, Gerald (March 2, 2015). "From Rabin to Netanyahu: The US, Israel and the Iranian bomb". *The Jerusalem Post*.